

«Найшовсь-таки один козак...»

Юлій Швеуць

«Вибір»

Режисер: Юлія Трибрат
Сценарій: Федір Янко, Лана Єрмакова
Оператор: Тетяна Дуднік
Україна, 2019, 65хв.

Контрадмірал Микола Жибарев у фільмі «Вибір».
Режисер Юлія Трибрат. 2019.

Опинитись у потрібний час у потрібному місці, аби в часи суспільної турбулентності не злякатись і взяти на себе відповідальність, – прерогатива виняткових людей, яких зазвичай називають героями. Інколи вони стають героями України, інколи – ні, інколи – удостоюються анафема від сучасників.

Героєві документальної стрічки «Вибір» до певної міри поталанило: він отримав звання Героя України й усього лише анафему від начальства. Від суспільного забуття його врятує його життєва історія, яка нещодавно стала сюжетом документального фільму «Вибір». Це драматична повість про українського патріота Миколу Жибарева, що став прикладом честі і гідності для співвітчизників ще під час розпаду Радянського Союзу, коли очолив славетний корабельний демарш, який спричинив вирішення питання щодо розподілу Чорноморського флоту. Здавалось би, цей сюжет ще раніше міг би стати предметом вивчення медіа, але олігархічні креатури надають перевагу рельєфним імітаціям героїв – справжні їх рідко цікавлять. Більшість аспектів філософського поняття «вибору», конфлікт батьків і дітей та якості, притаманні сучасному герою досліджує в своєму новому фільмі молода режисерка Юлія Трибрат.

Із стрічки ми можемо зрозуміти, що в часи радянської імперії Микола Жибарев служив народу України як умів – рішуче, самовіддано, постійно вдосконалюючись, у надії на кар'єрне зростання (лише поганій матрос не мріє стати адміралом і це не фігура мови). Та зцементована людським примітивізмом і безумством ядерної сили імперія раптом почала на очах розвалюватись, і потрібно було вирішувати на чиему ти боці. Ти ностальгуєш за братською тюрмою народів, яка, переповідаючи охочим заїжджену платівку про «спільний союз» і «спільні сили», щоразу забуває місцезнаходження «спільної душі»? Ти з шахраями, які протягом більш ніж трьох сотень років крали твою історію й які для своєї легітимізації навіть назву

твоеї країни перелицювали на власний манер? Тоді тобі в Московію. Якщо ж твій розум схиляється на бік хисткої, але вкрай матеріальної пам'яті дідів-прадідів, які задля існування української нації мільйонами достойно йшли на катування, розстріл, душевні муки? Тоді тобі в Україну. Але військова присяга зв'язує, а маргінальне жлобство й політична непевність української «еліти» жахає – то що вибрати?

Втім, якихось душевних хитань у рішучого військового не було. Він мислив практичними категоріями. Потрібен був лише один крок, аби справа поділу військового майна зрушила з місця, й у липні 1992 року Микола Жибарев вивів корабель з піднятим українським прапором із орендованої «братчиками» бухти. Слідом за ним пішли три «братські» кораблі, які взяли судно в «кліщі». Й тільки тоді значна вірогідність військового конфлікту (а сторони були налаштовані рішуче) змусила українських політиків зосередитись на неприємній для них справі. Щоправда, в результаті поділу Україні дісталось сімнадцять відсотків флоту, все інше відібрали сусіди. Кадри обіймання-цілування українським Президентом тодішнього російського очільника під час сумнівної оборудки дуже нагадували класичні брежнєвські, але зміст тут інший: зберегти хорошу міну при поганій грі. Конче потрібно було запевнити суспільство, ніби ти щось «дипломатично» вирішив, коли зрозуміло було, що ти не проявив хоробрості й погодивсь на умови рекетирів.

Судячи зі «загадково-щасливих» усмішок, які бачимо в хроніці тих часів, можна стверджувати, що українська еліта й не намагалась захищати народне надбання. Про фундаментальний міжнародний статус, який давав сильний флот (і ядерна зброя), тодішні політики не думали, бо флот, як і зброя, був обтяжливим для кишень майбутніх олігархів, інтереси яких у ті роки переважно захищала влада. А останні бачили в Україні виключно сухопутні угіддя й активно розтягували нічийну колгоспну власність –

їм було не до морської екзотики. Яскравий приклад «політичної наївності» Володимира Винниченка, який років сто тому хотів будувати «державу без армії», так і не отримав належної історичної й юридичної оцінки, нічому не навчив державотворців. В уяві українського керівника постколоніальна «пацифістська держава» чудесним чином мала трансформуватись в образ прибуткового дому на перехресті Сходу і Заходу, де маргінали, звісно, уявляли себе в ролі веселих митників, а не аскетичних прикордонників. Звичайно, Жибарев не міг не розуміти суті подій, але він звик служити народові й державі, а не вести перманентну боротьбу з її елітою. На певній історичній відстані стає зрозумілим, що фатальною помилкою народу була тоді передача влади масним олігархічним котам, але вини контрадмірала в цьому не було – у військовій сфері він робив для країни що міг і навіть більше.

Так, «скромних прикордонників» витіснили «веселі митники». Останні не схильні продукувати матеріальні блага або захищати їх – лише вигідно оперувати ними. Це час, у якому діяльним патріотам дуже важко знайти власне місце. Колишній контр-адмірал працює нині інспектором з техніки безпеки у нафторозвідувальній експедиції, перевіряючи пластикові каски й утішаючи себе думкою, що бере участь у пошуку пального для флоту. Чи діждеться він часу, коли не доведеться обманювати себе й можна буде ефективніше проявити свій досвід і своє вміння – тонке питання?

Однаке в Миколи Жибарєва проблема не тільки з «державною елітою», а й не менш масштабний конфлікт із власним сином. Конфлікт, який сягнув рівня високої трагедії. Подібно Андрію із гоголівського «Тараса Бульби» під час подій 2014 року в Криму його старший син перейшов на бік ворога. Але став він на шлях національного ренегатства не через шляхетну панянку. Як сказав би Зигмунд Фрейд: дитячий комплекс національної меншовартості зробив із нього невольного прихильника «дорослого шляхетства», рисами якого він мав когось наділити. Так сталося, що в своїй уяві рисами привабливої сексуальності він наділив політичного ворога. Замалий обсяг його телефонної розмови з батьком багато висновків робить сумнівними. Та все ж, його фінальна фраза, що «служба ніколи не була для нього головною», дає зрозуміти основне не лише про його характер, а й про долю цього покоління, що замість суворого харизматичного «батька» було виховане «веселим телевізором».

Що ж було головним для юнаків, які мали можливості наслідувати патріотичну військову традицію? Разом із контрадміралом, який у фільмі проводить паралелі між своєю життєвою драмою й трагедією Тараса Бульби, ми частково занурюємось у психологію цього покоління; разом із батьком намагаємось відшукати відповіді на важкі питання. Чому син зробив «свій вибір», наскільки «своім» він був й що спонукало його до колективного віроломства? «Суворий батько»? Можливо, фрейдський підхід щось і пояснює, але не остаточно. Кар'єрний ріст міг би стати для нього компенсаторною мотивацією. Однак не став.

Респект і повага земляків? Та й цього виявилось замало. Достойна оплата праці? Чи можна здивувати нею моряків, які знали, що зарплата їх «опонентів» вища? Можливо, саме в цій «великій різниці» – ментальна розгадка?

Але військовим моряком країни-агресора син довго не пробув, хоча встиг «заробити» військову пенсію. Влада країни так відкуплялась від зрадників, яких використовувала, але яким не довіряла. Висока «пенсія» як гонорар за невірність – не новий підхід, але працює акуратно: окрім «скреп», потрібно ж і матеріально спонукати людей до «шляхетства». Що залишилось? Торговельний флот, що так і не отримав належної історичної й юридичної оцінки, – прихисток для людини, яка подавала надії? Тихе сімейне життя в зоні комфорту?

Велика недовіра, як частина «універсальної кадрової політики», краєм зачепила й батька, й молодшого сина, який зробив український вибір. Новітнім воєначальникам важко доручити військову таємницю вищому офіцерові, син якого служив ворожій державі, навіть геройські вчинки контрадмірала не рятують. Звісно, це ображає, але жодних образ від Миколи Жибарєва не почуємо – лише здогадуємось про їх вірогідність. Він звик до несправедливості, адже він чоловік, і ніщо побічне його не турбує. Навіть коли він констатує власну «сентиментальність» як «данину старості», ми розуміємо, що це звичний прояв української ментальності – традиційно широка амплітуда різноманітних відчуттів, на яку здатні небагато чоловіків.

Якщо реконструювати історію життя цієї людини, то починається вона з нутра покинутого військового корабля, де встановлено великий екран, на якому – монологи контр-адмірала в домашній обстановці й думки колег про нього, історія країни, фото, кадри сімейної хроніки, служба на флоті, визначні торжества, де бачимо Миколу Жибарєва молодим. Вкрай важливий епізод екскурсії на рідний корабель батька з молодшим сином. Центром тяжіння цих фрагментів є той самий корабель, його приміщення, каюти, трюми, проходи, перебірки, рівні, кріплення, по яких ковзає камера, і які повторюють життєві лабіринти головного героя. Й епілог: самотній капітан на самотньому катері розсікає хвилі – чи може історія «однієї любові» бути кращою?

Важко холоднокровно споглядати окремі фрагменти фільму, зокрема кульмінаційну сцену розмови зі старшим сином, який облюбував «торговельний флот», і зрозуміло, що з цим уже нічого не вдієш. Вірність батьків, пронесена крізь життя, і юнацьке запроданство драматично співвідносяться, особливо, коли поколінню батьків з вибором дітей доводиться співіснувати. Потрібно сказати, що доведений Юлією Трибрат до крайньої межі конфлікт між прекрасним і жахливим дає в результаті твір, який здатний хвилювати глядача. Точна інтонація, професійність і натхнення режисерки наближає нас до розуміння, що історичне наслідування проходить не по крові. Правильний вибір, від якого залежить доля окремої людини, а, інколи, цілої країни, – то діло духу, якщо він вчасно з'являється. І це, схоже, найважливіший меседж фільму «Вибір».